

RESURRECCIÓ

Feia una matinada ennuvolada i fosca: ideal per a un final de novel·la romàntica. Lluís Companys fumava al pati d'armes del castell de Montjuïc i de tant en tant es passejava o li deia quatre coses al seu advocat, Ramon de Colubí, que no el deixava sol ni un instant. Un ventijol escruixia la vegetació i, en l'obscuritat, els sons semblaven fantasmes. Passaven uns vint minuts de l'hora fixada —devien ser les 6.20— quan el sol va començar a sortir petit i feble com una estrella. En veure que clarejava, Companys va anar cap al tinent que comandava el piquet d'execució i li va dir: «Vamos ya...». I una comitiva silenciosa es va posar a caminar cap al fossar de Santa Eulàlia.

Els membres del seguici marxaven corpresos per la macabra solemnitat de l'escenografia muntada. Al capdavant, un soldat amb una creu alçada. Darrere, un parell més il·luminant el camí amb dos focus de gasolina. A continuació Companys, que seguia fumant, acompanyat de dos sacerdots i del seu defensor. Després venien el jutge militar, el governador de la fortalesa, un migrat grup de professionals i morbosos disposats a fer de públic; tancant la processó, la guàrdia civil. Un cop al fossar, la comitiva es va dispersar i l'ambient es va relaxar una mica. El president va comentar la jugada amb l'advocat i els sacerdots, i se'l

va veure riure per algun acudit. De seguida que hi va haver prou llum perquè el piquet de set soldats l'encertés a sis metres el tinent el va avisar que l'hora era arribada.

Companys va fer que sí amb el cap, però li va demanar amb un prec seriós: «Por favor, que no me disparen a la cara». Va llençar la cigarreta, es va acomiadar de Colubí amb una abraçada i, coixejant —tenia el cos masegat per les tortures de Madrid—, va caminar cap al mur mormolant: «Va: Enllestim això d'una vegada».

Davant del piquet d'afusellament es va esforçar a donar a la seva trista figura un aire de dignitat, com si l'anessin a retratar. Els colors de la matinada l'afavorien. El mocador blanc de sarausta —que com sempre li sortia de la butxaca de l'americana— va agafar una fosforescència rosada, assenyalant el camí del cor. El tinent li va oferir una bena per tapar-se els ulls però la va menysprear amb un gest. Llavors va concentrar el pensament en el fill i en la dona, i la cara se li va omplir de tendresa. «Carguen!», va cridar el tinent. Una mosca es va posar al nas de Companys i el president la va espantar tranquil·lament, com si estigués de tertúlia en una terrassa de la Rambla. «Apunten!»: instintivament va recuperar el posat de dignitat i, al mateix temps que l'oficial cridava «¡fuego!», va deixar anar, com un llamp, dues paraules per a la posteritat: «Per Catalunya!». Així resumia el seu testament polític. Per un home que havia tingut a les mans el renaixement d'un país sotmès durant dos-cents anys, pot semblar poc.

Però res no és poc quan tot s'ha perdut. Com Maria Estuard, la reina escocesa decapitada pels anglesos, Companys podia mo-

rir dient: «El meu final serà el meu començament». Igual que ella, havia trobat en l'estúpida crueltat dels botxins l'última oportunitat de donar sentit a una vida desgraciada. Com Maria Estuard, i com tots els temperaments més apassionats que intel·ligents, davant la història Companys es va mostrar sempre com un artista desastrós i un empleat insuperable. Va fallar quan el futur se li va posar a les mans exigint-li creativitat. Quan tot era possible ho volia tot i, sense capacitat de valorar i decidir, de prendre un camí que excloués els altres però que portés cap algun lloc, els esdeveniments li passaven per sobre desbocats. Ara bé: quan tot estava resolt i la intel·ligència ja servia de poc, treia l'heroi romàntic que duia dins i, enmig de la tragèdia, acaparava tot el protagonisme.

I així és com, en poques setmanes, gràcies a la força que era capaç de treure de la fatalitat, l'odi dels vencedors va revifar un Companys vençut, menyspreat per amics i enemics, i el va salvar d'una memòria vergonyosa, a ell i el país que representava, que també havia dilapidat el prestigi en una dècada lamentable. La nit de l'afusellament Companys consolava les seves germanes mentre s'acomiadaven ploroses: «Aneu tranquil·les. Si aquesta matinada em poguéssiu prendre el pols el trobaríeu tan calmos com ara». El dring castís del comentari pot recordar aquells capitans de la sublevació de Jaca, que, alçats per la República, van morir abraçats i cridant als soldats: «¡Valor, compañeros, al corazón!». Però la cosa va més enllà.

Així com Maria Estuard va repartir riqueses entre els servents i va dedicar dues hores a vestir-se abans de posar el cap al cadafal, Companys també va preparar amb cura l'últim acte de la

seva vida i el record que n'havia de quedar. Com veurem al final del llibre, escriu cartes, signa autògrafs, perdona públicament, consola els afligits que han de continuar vivint sense ell. Companys busca una victòria d'última hora que l'elevi per damunt del desastre republicà, a ell i el país que representa. El sumaríssim i l'execució són un regal preciós que Franco fa a un home devorat per la tristesa i els remordiments, que poc temps abans vagava pels carrers de París com un somnàmbul. El posa en situació de convertir els seus errors polítics en una victòria moral per a la posteritat. I Companys, que té una habilitat especial per copsar l'emoció del moment i emmotllar-s'hi com un camaleó, no falla, i demostra que no és una gran intel·ligència allò que la immortalitat exigeix als seus devots sinó una fe i una determinació excepcionals.

Aquesta determinació, Companys només la trobava quan estava en joc el seu sentit de l'honor. Tots els seus grans gestos polítics tenen darrere la mateixa força: l'obsessió per mantenir net el nom. L'home que es posa davant del piquet d'afusellament com si l'anessin a retratar i torba els militars amb la seva sang freda només troba energies extraordinàries quan s'hi juga la imatge pública, *el què diran*. Ell es justificarà sempre apel·lant a la consciència. Però la bona consciència no és cap valor polític. No té el monopoli ni del bé ni de la virtut i cadascú la té tranquil·la en funció dels seus temors i aspiracions. Per això és més mala que bona consellera per a l'animal polític, per a l'home que ha decidit que la millor manera de servir la seva ambició és servir el seu país.

Companys no podia ser un bon polític: estava massa preocupat per semblar bona persona; el primer que ha de fer un po-

lític és fer-se respectar i la gent només respecta qui està disposat, si cal, a quedar o actuar com un autèntic malparit. Companys encarna la tragèdia de l'home que s'estima pel que no és, que busca la felicitat en el lloc equivocacat. La seva mateixa manera de vestir, l'elegància d'esmòquing prestat, el delatava. L'aire de violinista romàntic que tanta llenya va donar als caricaturistes li venia de la formació bohèmia, que és un món sensible a les fraternitats superficials i a les bones intencions sense cap resultat. Calen condicions molt especials per gaudir de la política i ell no les tenia: era un home fet pel «viu i deixa viure», i la política és l'art d'organitzar la vida als altres. Companys és l'exemple que no n'hi ha prou de tenir ideals per ser un bon polític. A més cal ser prou intel·ligent, fred i resistent per sotmetre's a la moral dels resultats.

No és que Companys no tingués ambicions. Era un idealista. Però tan idealista era que els mateixos deliris de grandesa que l'empenyien endavant l'averkonyien i sempre acabava buscant l'aprovació dels altres. Tota la seva presidència està marcada per decisions a destemps, per alts i baixos que el portaven de l'excés de modèstia a l'excés de vanitat, de l'absurda resignació a la rebel·lia inútil. Companys tenia un temperament de tendències maniaco-depressives massa totalitari per al joc polític: oi que no és possible estimar-se a un mateix amb un sentit exacerbacat de la justícia? Doncs Companys era dels que, acomplexats per una vanitat desmesurada, només saben satisfer-la amb aplaudiments, i van de la generositat desmesurada al ressentiment fanàtic per no sentir-se culpables. Hi ha l'anècdota d'una visita al front de la qual va tornar amb les butxaques buides

després de repartir entre els soldats l'estilogràfica, la cartera i tots els diners que duia a sobre. No era el gest calculat d'un vulgar populista sinó que, igual que a Palau el tractaven de Lluís i no de president, era una conseqüència de la inseguretats amb què vivia totes les responsabilitats que la vanitat el portava a adquirir.

Aquesta inseguretats el domina el Sis d'Octubre de 1934, el 18 de juliol de 1936, durant els Fets de Maig i en les relacions amb el cap del govern republicà Juan Negrín. Companys només se'n surt amb reaccions defensives, com el país que representa. Sense un pensament polític profund, sense principis forts, mai és capaç d'afirmar-se a temps. Mai porta cap amenaça fins a les últimes conseqüències. Mai tira pel dret, que és el que fa un bon polític quan van mal dades, perquè se sent tan indignat del lloc que ocupa com incapaç de renunciar-hi i pren les decisions sempre pendent de justificar-se en cas de fracàs. Per sentit de l'honor potser s'hauria retirat a segon pla si prop seu hagués sobreviscut algú clarament millor que ell, a qui hagués pogut servir —de qui hagués pogut dir que servir-lo era un «honor». Però, com a tot Europa, durant els anys trenta el món es va girar de cap per avall a Catalunya, i Companys es va trobar brillant en un entorn cada cop més mediocre. Com que brillava, de vegades se sentia realment brillant, però aviat la realitat venia a recordar-li la seva mesura.

Per això, tot i els fracassos repetits, plegar li hauria semblat una traïció imperdonable. I, malgrat alguns intents de dimitir poc creïbles, la presidència que havia assaltat amb el cadàver de Macià encara calent va anar esdevenint una ratera. Si el 1930 Francesc Cambó li hagués donat feina a l'Argentina com ell li de-

manava afanyós de començar una nova vida, no hauria hagut d'aguantar el tipus davant d'un piquet d'afusellament. Però un cop a la presidència ni vol ni pot cedir la cadira. A mesura que s'hi acosta es va fent viva dins seu la imatge del desastre al qual s'aboca. Però el mateix sentit de l'honor que no li permet arriscar-ho tot en una jugada dràstica, li impedeix abandonar el vaixell enmig del naufragi.

Com tots els grans romàntics, incapaços de pactar amb la realitat, Companys tenia molts números per estavellar-se contra la seva circumstància. La seva biografia és producte d'un afany inextinguible de sentir-se útil, estimat, de l'anhel d'un gest definitiu que el redimeixi davant del món i d'ell mateix, que l'alliberi de la necessitat d'un bany de masses periòdic. Fugint d'una vida privada desastrosa, del sentiment de culpa, Companys busca la glòria i, naturalment, la busca en l'amor i la mort. I bé: aquest màrtir amb un amor propi massa feble i uns complexos massa forts per acceptar una taca a l'expedient ha trobat, des del dia que la Gestapo el deté en l'exili francès, el gran destí que buscava. Quan va saber que els agents vindrien a detenir-lo els va esperar llegint un llibre que ho diu tot de la seva psicologia: *Vies des saints*. Casualitat? És igual, cap títol no expressaria millor l'actitud amb què Companys afronta els últims mesos de vida.

Entregant-lo a Franco, els nazis el ressusciten. Ell, que tan amargament es queixava que la majoria d'exiliats l'evitaven com un empestat, sap, mentre els agents l'emmanillen, que el destí l'està enfilant de nou al carro de la història. De cop tot el patiment pren sentit i Companys sent que torna a tenir una missió per complir. És com si a un banquer honest en fallida els seus

clients li possessin un revòlver damunt la taula. Així com el banquer es tornaria a sentir banquer per uns instants, Companys se sent més president que mai. Des d'aquell moment, la teatralitat que l'ha fet aparèixer davant de molts catalans com un petit demagog troba els mínims de naturalitat —d'intel·ligència— que demana la representació de la dignitat. Ara sí que se sent còmode amb la significació del seu càrrec perquè, com s'ha dit, és en el paper de víctima que Companys es troba còmode.

Durant els tres mesos que van de la detenció a la Bretanya fins a l'execució, Companys es carrega de raó. A la presó de Madrid, en el viatge fins a Barcelona, al Castell de Montjuïc, al judici i davant del piquet d'execució va semblant, amb la seva actitud, el reconeixement i l'admiració entre molts dels que fins llavors el menyspreaven. El president sap que si manté les formes la victòria és seva; una victòria clandestina i minúscula, d'entrada, però que anirà creixent com un arbre fins a fer ombra als mateixos botxins. Tant és així que, la nit de l'execució, Colubí queda parat que el seu client parli animadament i hagi de contenir una sobtada eufòria juvenil poc adequada a la situació. Quan Companys es planta davant el piquet d'afusellament sap que la seva famosa frase, «tornarem a lluitar, tornarem a sofrir, tornarem a vèncer», recuperarà el prestigi aviat. La seva mort no tan sols dóna un sentit heroic a una vida desastrosa; és un passaport cap al cel que salva la seva figura i allò que representa del femer de mesquineses en què ha quedat ofegat el record dels dirigents republicans.

Però tornem al fossar de Santa Eulàlia. Amb els trets Companys cau de costat, agonitzant. La coqueteria de demanar que

no li disparin a la cara haurà de pagar-la com un extra d'última hora a la factura que la història li passa a canvi d'immortalitzar-lo. El tinent s'apropa per clavar-li el tret de gràcia. La mà li tremola i no acaba d'enllestir la feina. Un, dos, tres, fins a cinc trets necessita per rematar-lo: collons no es moria! Ràpidament tria un trofeu per la seva heroïcitat. Agafa el mocador blanc de Companys, que encara li surt de la butxaca de l'americana, el mulla de sang i se l'amaga discretament. No prou discretament perquè el tinent serà denunciat i expulsat de l'Exèrcit. Però, en tot cas, el cos del president queda sol, estès enmig d'un basal de sang i d'un silenci crispat per la impressió que, als presents, els causa un final tan indigne d'un home que ha afrontat tan dignament l'hora de la mort.

El silenci dura poc, però. Un tinent d'artilleria es gira cap als soldats que fan el servei militar i els etziba: «¡Catalanes, hemos fusilado a vuestro presidente!».

Barcelona a aquella hora no sap res i es desperta tan tranquil·la, resignada a la llarga penitència que té per davant. Només una dona, diu la llegenda, s'ha passat tota la nit resant a l'església del Pi. A l'hora de tancar, el capellà li ha demanat que se'n tornés a casa però no ha volgut: «Aquesta matinada mataran el nostre president», li ha dit. Quan de bon matí s'aixeca, s'acomiada del capellà i marxa cap a casa penosament, Companys torna a ser el president de tots els catalans. Si un gran home és aquell els errors del qual no compten, es pot dir que, finalment, Companys ha aconseguit esdevenir un gran home. Davant el magnicidi, els seus errors s'han fet massa petits per posar en perill el record i el bon nom de la seva figura.

Ara bé: amb tot això què hi ha guanyat Catalunya? Hi ha guanyat un màrtir, molt bé. Tota nació necessita màrtirs. Però, i la veritat, en necessita? El filòsof Francesc Pujols deia que no. «La veritat no necessita màrtirs», té escrit; tot i que potser només era una forma poètica de denunciar els qui l'enterboleixen amb el seu exagerat afany de protagonisme —perquè en la veritat hi ha de caber tothom, és evident. Les nacions necessiten màrtirs però sobretot gent modesta que aguantí el cartró i que l'interpreti i el millori: que el faci més apte per a la vida. I arribem al cap del camí: el català corrent, enlluernat pels seus màrtirs, no ha perdut un mica l'oremus? Fer pensar sobre això és un dels objectius d'aquest llibre.